

PRILOG ZNANSTVENOJ RASPRAVI O DJELIMA BOSANSKOG FRANJEVCA FRA MATE (MATIJE) DIVKOVIĆA

Vine MIHALJEVIĆ

Uvod

Ovaj je tekst odgovor na prilog o Divkovićevu *Nauku karstianskom* iz 1616. godine »L' esemplare vaticano della Dottrina cristiana breve di Matija Divković«, objavljen kao izvorni znanstveni rad u *Croatica cristiana periodica*, XXX (2006.), 57, str. 73–79, a koji je napisala Sanela Mušija. U navedenom radu autorica je iznijela i primjedbe na moj rad »Fra Mate Divković i Hrvatska bratovština u Mlecima«, koji je također objavljen u *Croatica christiana periodica* XX (1996.), 38, str. 173–181.

Sljedeći se tekst temelji na vlastitom istraživanju o Divkovićevim djelima za vrijeme moga boravka u Rimu kao i na magistarskom radu iz 1989. godine naslovljenom »*Il timore nell' Istruzione cristiana del francescano Matteo Divkovich (1563–1631)*«. Rad nije cjelovito objavljen, ali su pojedini dijelovi toga magistarskog rada objavljeni u različitim radovima o fra Mati (Matiji) Divkoviću: »Fra Mate Divković«, u: *Jukić* 1991./1992./1993., Sarajevo – Samobor, 1993., str. 154–167; »Fra Mate Divković i Hrvatska bratovština u Mlecima«, u: *Croatica christiana periodica*, XX (1996.), 38, str. 173–180; »Katekizmi u bosanskoj biskupiji prije Divkovićeva katekizma«, u: *Bosna franciscana* VII (1999.), 11, str. 70–81 i »Primjerci Divkovićevih djela u nekim europskim knjižnicama«, u: *Bilten Franjevačke teologije Sarajevo*, XXXVI (1999.), 2, str. 425–433.

Kako bi moj odgovor bio što cjelovitiji, prilažem izvorne dokumente iz Državnog arhiva (Archivio di Stato) u Veneciji o dozvolama tiskanja djela u Veneciji bosanskog franjevca fra Mate Divkovića, zatim preslike dokumenata koji govore o predaji na čuvanje tiska i slova Hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i sv. Tripuna u Veneciji. I na kraju prilažem preslike naslovnica Divkovićevih katekizama koji se nalaze u Vatikanskoj knjižnici. Sljedeći se tekst temelji na gore navedenim radovima kao i na preslikama dokumenata i stranica katekizama koje sam imao u vlastitoj arhivi o Divkoviću koju sam stvarao za vrijeme svoga studija i boravka u Italiji.

Primjerak prvog izdanja Divkovićeve *Nauka karstianskog* 1616. u Vatikanskoj knjižnici

Članak »L' esemplare vaticano della Dottrina cristiana breve di Matija Divković« napisala je Sanela Mušija na talijanskom, a kratki uvod na hrvatskom i sažetak na engleskom jeziku. Ovdje ću tekstove navoditi na izvornome talijanskom jeziku, a prijevode na hrvatskom jeziku kako bi autoričine primjedbe na moj rad o fra Mati Divkoviću bile istaknute, a moj odgovor na dane primjedbe jasan. Autorica na str. 74 piše:

»Presso la Biblioteca Apostolica Vaticana, sotto la segnatura Loreto VII. 5., si conserva un esemplare dell' *editio princeps* della Dottrina breve di Matija Divković¹ che, pur essendo l'unico giunto integro fino a noi, per quanto ci è dato di sapere, non è stato descritto in alcuna bibliografia dell'opera divkoviciana². L'importanza di questo esemplare consiste soprattutto nella presenza in esso di due pagine mancanti nelle altre due copie finora note dell' *editio princeps*, cioè il frontespizio, contetnente il titolo completo del volume, e l'ultima pagina, in cui si trova una nota dell'autore.«

U hrvatskom prijevodu:

»U Vatikanskoj knjižnici, pod signaturom Loreto VII. 5., čuva se primjerak *prvog izdanja Malog katekizma Matije Divkovića*, koji, iako je jedini sačuvan do danas, koliko nam je poznato, nije opisan ni u jednoj bibliografiji Divkovićevih djela. Važnost tog primjerka sastoji se prije svega u tome što taj primjerak sadrži dvije stranice koje nedostaju u druga dva primjerka *prvog izdanja*, naime, riječ je o naslovnici koja sadrži cjelovit naslov i posljednjoj stranici koja sadrži autorovu zabilježbu.«

Autorica nadalje na str. 77–78 donosi i Divkovićevu bilješku koju je napisao na kraju svoga *Nauka karstianskog* iz 1616. godine:

»Budući ia mnogo vremena stratio, i velik trud učinio izdielati za slovinski narod ovu štampu; zato želeći, i hotiući, da ne pogine, ostavljamu na postavu kumpanji, aliti brati Svetoga Iuria, koisu našega Iezika. Zato akobi tko hotio što štampati u slovinski iezik oviemi slovi, naćiče slova, i lievke Umnetcie u Svetomu Iuriu u rečene bratie aliti kompanjie. U ovieh knjiga, i ostalieh, akoe komu odpotrebe možeih iskati. U Šibeniku. U Splietu. U Dubrovniku. U Banjoiluci; i u Sarajevu.«

Ovdje autorica Sanela Mušija u bilj. 20 citira moj rad o Divkoviću, a nakon toga slijedi prijevod navedene bilješke na talijanski jezik, umetnut u srednje zagrade. Tekst bilj. 20:

»Cfr. Vine MIHALJEVIĆ, 'Divković i Dalmatinska bratovština', *Hrvatska revija* 45 (1995), pp. 577–584 e ID., 'Fra Mate Divković i Hrvatska bratovština u Mlecima', *Croatica Christiana Periodica*, 38 (1996), pp. 173–180, dove viene riportata la nota in questione. Tuttavia, possiamo solo supporre che per fare ciò l'autore si sia servito dalla copia vaticana della Dottrina breve divkoviciana, poiché di tale copia egli non dice nulla. In effetti, nei due articoli non appaiano né il titolo completo dell' esemplare vaticano del citato catechismo, né la sua precisa collocazione. Inoltre, nel secondo articolo, che è una versione ampliata

¹ Ovdje se nalazi bilj. 2 u kojoj autorica govori o druga dva poznata prva izdanja *Malog katekizma*.

² Ovdje autorica u bilj. 3 spominje kako su najvažniji podatci navedeni samo u katalogu Vatikanske biblioteke, naslovljenom *Tre alfabeti per gli Slavi*. No potrebno je nadodati kako se u istom katalogu u »opere di stampa« nalazi i preslika naslovnice katekizma koji počinje na str. 317 Divkovićeva *Nauka karstianskog* iz 1616. godine, uz koju je napisano: »M. Divković, *Compendio della dottrina cristiana*, in 'bosančica' o scrittura ciriliana bosniaca Venezia, 1616: Frontespizio (nr. 145)«. Autori navedenog kataloga donijeli su naslovnu stranicu katekizma koji počinje od str. 317, a ne naslovnicu čiji su integralni tekst donijeli na stranici 177.

di quello del 1995, a più riprese l'autore attribuisce a Divković parole che egli non ha mai scritto: 'Prema tome fra Mate Divković svoj narod naziva hrvatski ili slovinski narod, a jezik kojim piše slovinski jezik, odnosno ilirski jezik s ilirskim slovima' (trad.: 'Quindi fra Mate Divković chiama il proprio popolo croata o slavo, e la lingua in cui scrive lingua slava, oppure *lingua illirica con lettere³ illiriche*'), cfr. p. 177. Le parole *hrvatski narod*, oppure *ilirski jezik* e *ilirska slova* non compaiono mai nei frontespizi o nelle dediche di Divković; infatti, l'autore ricorre ai termini *slovinski narod*, *slovinski jezik*, *bosanski jezik*, *serbska slova* e, solo nella nota succitata, ali ben più generico *naš jezik*.«

U hrvatskom prijevodu:

»Usp. Vine MIHALJEVIĆ, 'Divković i Dalmatinska bratovština', *Hrvatska revija*, 45 (1995.), str. 577–584 i ISTI, 'Fra Mate Divković i Hrvatska bratovština u Mlecima', *Croatica christiana periodica*, 38 (1996.), str. 173–180, gdje je riječ o navedenoj bilješci. No možemo samo pretpostaviti da se za navođenje spomenute bilješke autor služio vatikanskim primjerkom Divkovićeve *Malog nauka karstianskog*, jer o njemu autor ništa ne govori. Naime, u dva navedena rada ne pojavljuje se niti cjeloviti naslov vatikanskog primjerka navedenog katekizma niti njegova točna signatura. Osim toga, autor više puta atribuirao Divkoviću riječi koje on nikada nije napisao: 'Prema tome fra Mate Divković svoj narod naziva hrvatski ili slovinski narod, a jezik kojim piše slovinski jezik, odnosno *ilirski jezik s ilirskim slovima*.' Riječi *hrvatski narod* ili *ilirski jezik* i *ilirska slova* ne pojavljuju se nikada na naslovnica ili u posvetama u Divkovićevim djelima, naime, Divković se služi terminima *slovinski narod*, *slovinski jezik*, *bosanski jezik*, *serbska slova* i samo u navedenoj bilješci općenito *naš jezik*.«

Iz navedenoga je vidljivo kako je autorica samo pretpostavila da sam se služio Divkovićevim primjerkom *Nauka karstianskog* iz 1616. godine, budući da u spomenutim radovima ne navodim niti cjelovit naslov niti točnu signaturu u Vatikanskoj knjižnici. U radovima koje autorica Sanela Mušija spominje, a u kojima je riječ o kulturnom i domoljubnom odnosu između fra Mate Divkovića i Hrvatske bratovštine sv. Jurja i sv. Tripuna u Veneciji, nije bilo potrebno iscrpno navoditi sve podatke o Divkovićevu katekizmu. No, osim radova koje navodi Sanela Mušija, pisao sam i prije i poslije o djelima fra Mate Divkovića. Ovdje bih autoricu uputio na moje radove: 'Fra Mate Divković', u: *Jukić* 1991./1992./1993., gdje iz Vatikanske knjižnice na str. 155 i 156 navodim *Nauk karstianski* iz 1616. godine; zatim 'Primjerci Divkovićevih djela u nekim europskim knjižnicama', u: *Bilten Franjevačke teologije Sarajevo*, XXXVI (1999.), gdje na str. 428–432 donosim iscrpnu strukturu Divkovićeve *Nauka karstianskog* iz 1611. i opću strukturu Divkovićeve *Nauka karstianskog* iz 1616. godine prema primjercima Divkovićevih katekizama koji su pohranjeni u Vatikanskoj knjižnici.

Da ne bi autorica više pretpostavljala i time dovela u sumnju znanstvenu zajednicu o tome jesam li se služio izvornim Divkovićevim katekizmima koji se nalaze u Vatikanskoj knjižnici, ističem, a što je i vidljivo iz navedenih radova, da sam se služio i *Naukom karstianskim* iz 1611. (tzv. »Veliki katekizam«) i *Naukom karstianskim* iz 1616. godine (tzv. »Mali katekizam«) koji su pohranjeni u Vatikanskoj knjižnici. Toliko o tome.

³ Uobičajeno je tip slova na talijanski prevesti »carattere«, stoga se redovito prevodi »lingua illirica con carattere illirico«.

Kada je već riječ o Divkovićevim djelima, radi boljeg uvida u važnost, utjecaj i rasprostranjenost njegovih djela, donosim ovdje i druge primjerke koji se nalaze u drugim europskim knjižnicama koje sam u svom istraživanju pregledao, ne uzimajući u obzir primjerke koje se nalaze u franjevačkim samostanima u Bosni i Hercegovini.

Divkovićev *Nauk karstianski*⁴ iz 1611. godine nalazi se u Vatikanskoj knjižnici u Rimu pod signaturom R.G. Teologia V 1155 16 (308) 16,5 cm:

»Nauk karstianski za Narod Slovinski. Ovi nauk Izdiačkog Iezika ispisa, privede; i složi uiezik Slovinski Bogoljubni Bogoslovac. P. O. fra Matie Divković Izielašak Izprovincie Bosne Ardentine. Uvomuse nauku zdarže mnoge stvari vele korisne, i spasene koliko zare-dovnike, toliko zasvetovnje ljude kakose očito vidi časenjem ove knjige. (slika Uskrsnuća) – U Mnetcie na iljadu i šesast i iedionaest. Popetru Marii Bertanu kon carkve koia se zove Sveta Maria Formoža« (Prilog br. 1).

Ispod samog naslova nalazi se vlastoručno potpisana posveta »Ego frater Mattheus Divius dono dedi bibliotece vaticane die 25. iuni 1615.« (Ja fra Mate Divius poklanjam Vatikanskoj knjižnici dana 25. lipnja 1615.⁵ (Prilog br. 1). Na početku *Nauka karstianskog* umetnuta je bilješka profesora Sveučilišta iz Vilnusa, Michaela Bobrovskoga⁶, koju je sastavio 1820. godine i koja sadrži osnovne podatke o samom katekizmu: »Hic liber charatere cyrillico impressus et in dialecto slavo-dalmatino seu potius Bosnensi compositus inscribitur: Doctrina christiana in usum Slavica nationis. Illam doctrinam ex latina lingua translatus in Slavicam pius Theologus Venerabilis pater Mattheus Divcovich ex provincia Bosnensi Argentina: in qua doctrina continentur molta utilia et salutifera non solum exlesiastis sed etiam secularibus hominibus prout clare id patet huice libros gentibus – Venetiis 1611. typis Petri Mariae Bertani eius ecclesia qua dicitur S. Maria Formosa.

Fra M. Divković, *Nauk karstianski*,
P. M. Bertan, Venecija, 1611. (naslovnica)

⁴ Ovaj Divkovićev *Nauk karstianski* iz 1611. godine nalazi se u katalogu A. Mai, *Scriptorum veterum nova collectio e Vaticanis codicibus edita*, t. V. 2, Codices Slavici, Roma, 1831., 101–111. Dok se taj katekizam ne nalazi u novom katalogu »*Tre alfabeti per gli Slavi*«, nego se navodi njegov *Nauk karstianski* iz 1616. godine, usp. Comitato della Santa Sede per i santi Cirillo e Metodo, *Tre alfabeti per gli Slavi*, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1985., str. 177.

⁵ Usp. Vine MIHALJEVIĆ, »Fra Mate Divković i Hrvatska bratovština u Mlecima«, u: *Croatica christiana periodica*, XX (1996.), 38, str. 173–180, ovdje: 174 i 179. Ovi prilozi vlastoručne posvete poslani su također uredništvu časopisa *Jukić*, ali je tekst objavljen bez priloga.

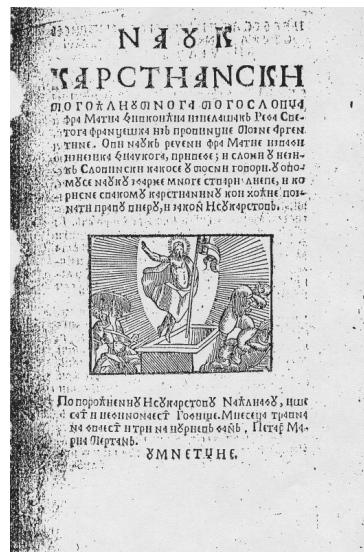
⁶ Prof. M. Bobrovski, profesor na Sveučilištu Vilnius, koji je na poziv Angela Maia, kustosa Vatikanske knjižnice, sastavio Inventario Bobrovski: Vaticano Slavi 1–13, a na početku su još uvijek sačuvane njegove osobne bilješke, odnosno opis pojedinih knjiga inventara. Usp. José RUYSSCHAERT, »Ricerche sulla storia dei fondi manoscritti Slavi della Biblioteca vaticana«, u: *Tre alfabeti per gli Slavi*, Comitato della Santa Sede per i santi Cirillo e Metodjo, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, 1985., str. 81–96, ovdje: 87, 95.

Constat foliis 308 ex una parte signatis: propter folia 24 operi prefixia, non signata, quibus inest Calendarium praefationes et rerum index.

Eiusdem operi adiungitur aliud, idque inscribitur: »Centum Miracula seu signa Beata Maria Verginis« Habet eundem ac prius interpretem atq. redatet eandem dialecti Bosnensi dictionem. Prodiit in lucem Venetiis an 1611 constat fol. 71 qua tamen signata, ad miraculorum rationem conspiciuntur, Roma 1920., Michael Bobrovski, prof. Vilmensis.«

Iza »index rerum« nalazi se i drugi naslov *Nauka karstianskog*, koji glasi:

»Nauk karstianski bogoljubnog bogoslovca fra Matia Divkovića izielasak Reda Svetoga Franceska iz provincie Bosne Argentine. Ovi nauk receni fra Matie izvadi iziezika diačkoga, privede; i složi u iezik Slovinski kakose u Bosni govori. U ovomuse nauku zdarže mnoge stvari liepe, i korisne svakomu karstianinu koi hoće poznati pravu vieru, i zakon Isukarstov. /Slika Kristova Uskrnuća/ Po porođenju Isukarstovu Nailjadu, išesat i iedinonaest Godište. Mieseca travna na dvaest i tri na iuriev dan. Petar Maria Bertan, u Mnezie, /16) + 1-308; 15 cm/« (Prilog br. 2).

Fra M. Divković, *Nauk karstianski*, P. M. Bertan, Venecija, 1611. (naslov se nalazi index rerum na prvom listu)

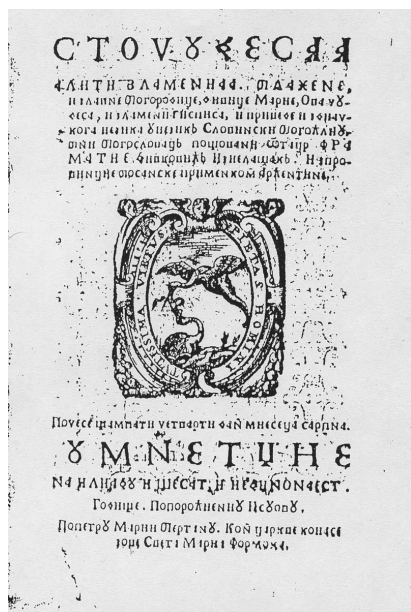
Ovdje je potrebno donijeti i treći naslov *Nauka karstianskog* koji se nalazi na str. 42 verso:

»Nauk karstianski za Narod Puoka Slovinskoga ovi nauk karstianski skupi, istomači, privede; i složi Bogoljubni Bogoslovac fra Matie Divković izielašak, reda svetoga franceška; Odprovincie bosanske primenom ardentine. I ovo istumači aliti privede iziezika diačkoga, u pravi, i istiniti Bosanski ove knjige rečeni fra Matie ispisa budući kapelanom usaraievu. Na iljadu, i šesat, i deveto Godište poporođenju Isukarstovu.« Gospodin uči svoje apostole sa slikom ispod koje se nalazi godina 1611.

Zatim slijedi tekst: »I vaskoliko nauk ovi; sve što je rečeno doвле, i sve što se ima jošte rieti unapredak. Sve koliko uze odsvetoga pisma koliko / na stranici 43/ odstaroga zakona. Toiko od novoga zakona. Odsvetieh saboraa, odnaredbih svete Maike Carkve. Odsvetieh naučiteljaa svete Maike Carkve. Sve koliko kako nađe daje upisano, i štampano udiačkomu ieziku i kakosu rekli Sveeti naučitelji tako istomači privede ispisa i složi uiezik slovinski; kako se u Bosni govori iezikom slovinskiem. Kako se očito sve koliko vidi, i kaže čatenjemi i učenjemi ove knjige nauka karstianskoga«.

Zajedno s *Naukom karstianskim* (1611.) izlazi i *Sto čudesa blažene Djevice Marije* (Prilog br. 3). Primjerak *Nauka karstianskog* i *Sto čudesa blažene Djevice Marije* nalazi se u: British Museum, u: Nord Library u Londonu pod signaturama c. 38 i 40 naslovljen kao: Martin of Bozhna, *Nayk Karstjanski, Čudesa Marie*.⁷ Pogrešno je napisano ime fra Mate

⁷ *The British Library General Catalogue of Printed Books to 1975*, 84 DIRECDOD, K. G. Saur London–München–New York–Paris, pod imenom Divković (Matie), str. 311.

Fra M. Divković, *Sto čudesna Blažene Djevice Marije*, P. M. Bertan, Venecija, 1611.

(Matije) Divkovića i ispušteno je uobičajeno pisanje fra Mate. Navedeni Katalog knjiga u bilješci upućuje na literaturu o Divkoviću i donosi samo Đorđa Đorđevića⁸, koji je prije više od jednog stoljeća napisao dizertaciju o Divkovićevim djelima.

Fra Mate Divković je 1616. godine tiskao *Nauk karstianski*, čije naslovnice i autorovu bilješku donosim prema prvom izdanju Divkovićeve *Nauka karstianskog*, koji se nalazi u Vatikanškoj knjižnici pod signaturom Loreto VII 5, (32) 414 (1) p.10 cm.

»Nauk karstianski s mnoziemi stvari duhovniemi i vele bogoljubniemi, koi Nauk od Ledesmovia, i Belarminova Nauka uiedno stisnu, i složi, i nieke stvari nadostavi: Bogoljubni Bogoslovac fra Matie Divković izielašak, Reda Svetoga Franceska. I stampa u Mnetcieh na 1616. Po Petru Marii Bertanu. Zdopuštenjem starih Svete Maike Carkve«.

A sam katekizam počinje od str. 317:

»Nauk karstianski s mnoziemi stvari duhovniemi i vele bogoljubniemi; koi Nauk od Ledesmovia, i Belarminova Nauka u iedno stisnu, i složi Bogoljubni Bogoslovac; fra Matie Divković izielašak; Reda Svetoga Franceska. I stampa u Mnetcieh. na 1616. Po Petru Marii Bertanu. Zdopuštenjem starih Svete Maike Carkve«.

Raširenost, značenje i utjecaj Divkovićevih katekizama bili su veliki, a osobito njegova *Nauka karstianskog* iz 1616. Taj je katekizam zasebno tiskan kao mali katekizam i imao je blizu trideset izdanja: 1616., 1621., 1630., 1631., 1632., 1640., 1641., 1643., 1660., 1668., 1669., 1680., 1682., 1682., 1683., 1685., 1698., 1698., 1698., 1700., 1707., 1716., 1723., 1737., 1738. i još dva izdanja iz 19. stoljeća: 1809. i 1846.⁹

⁸ Đorđe ĐORĐEVIĆ, »Matija Divković. Prilog istoriji srpske književnosti XVII veka«, u: »*Glas srpske kraljevske akademije*« LII, drugi razred 34, Štamparija kraljevske Srbije, Beograd, 1896., str. 30–130.

⁹ Usp. A. S. KOVAČIĆ, »Bibliografija radova Matije Divkovića i literatura o njemu«, u: *Zbornik radova o Matiji Divkoviću*, Institut za jezik i književnost. Odjeljenje za književnost, Sarajevo, 1982., str. 343–355; ISTI, *Bibliografija franjevac Bosne Srebrene. Prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture*, Svjetlost, Sarajevo, Narodna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Franjevački provincijalat »Bosne Srebrene« Sarajevo, str. 103–113; Đorđe ĐORĐEVIĆ, *Matija Divković*, str. 67–81; Milan REŠETAR, »Izdanja Divkovićeve Nauka karstianskoga«, u: *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knjiga VII, Državna štamparija SHS, Beograd, 1927., str. 31–39; Nikola ŽIC, »Bosancicom štampane knjige u sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu«, u: *Napredak* VIII (1933.), 1, str. 4–6; ISTI, »Mletački popis Divkovićevih knjiga«, u: *Napredak*, VIII (1933.), 10, str. 121–123; Franjo Emanuel HOŠKO, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985., str. 162. Zanimljivo je kako u

Primjerak Divkovićeve *Nauka karstianskog* nalazi se u knjižnici na Urbaniani, označen brojem H9134: Divković, Matija, OFM Obs, Nauk karstianski (mali) (18)+414 pp. (Mutilo: kalendar počinje mjesecom srpnjom i nedostaju zadnji listovi), Venezia, Pietro M. Bertani 1616., 10 x 6,5 cm. U katekizmu se nalazi kalendar s pomičnim blagdanima na latinskom i počinje od 1710. do 1737. godine. Isti je kalendar također napisan i na bosančici za godišta od 1710. do 1725. godine. U dozvolama za tisak nema nikakvih datuma. Iz toga slijedi da je vjerojatno riječ o izdanju *Nauka karstianskog* iz 1707., a ne iz 1616. godine.

Primjerak *Nauka karstianskoga* tiskanog 1640. godine nalazi se u British Museum u Nord Library, označen brojem C52a7, u Londonu. Nema naslova na prvoj stranici, nego piše samo »Gebetsbuch /bosnisch/« (Bosanski molitvenik). Počinje kalendarom (mjesecom kolovozom) i nedostaju prve stranice. Nakon kalendara dolazi naslov: poznavati svete i dane posta koji se ne nalaze u kalendaru, a nakon toga slijedi *Gospin plač* sa slikom rassetoga Krista s Ivanom i blaženom djevicom Marijom. Iznad slike je napisano: »sjeti nas se Gospodine« i ispod »u času smrti naše«. Na drugoj strani istoga lista (verso) nalazi se slika Krista koji oprašta grijeh. Slijede: *Gospin plač* (str. 1–41), *Psalmi* (str. 41–62) i *Abrahamovi verši* (str. 62–105). Tiskano 1640. u Mlecima u tiskari Marca Ginannija. Zatim slijedi život sv. Katarine, tiskan 1641. u Mlecima, a potom dolazi jedna božićna pjesma i pjesma za dan umrlih. Zatim počinju različite molitve tiskane u Mlecima 1640. Ponavlja se *Gospin plač* s različitim molitvama i litanijama (str. 193–320). Na kraju je *Nauk karstianski*, tiskan 1640. u Mlecima. Završetak je sastavljen od kratkih litanija s molitvama (str. 404–414).

Iz redosljeda sadržaja vidljivo je da je život sv. Katarine tiskan ili odvojeno 1641. godine ili su od dva izdanja *Nauka karstianskoga* 1640. i 1641. godine sastavili cjelovit *Nauk karstianski* prema strukturi koja se pojavljuje u prvom izdanju iz 1616. godine. Mislim da je riječ o ovome zadnjem.

Primjerak Divkovićeve *Nauka karstianskoga* nalazi se u Münchenu, u Sveučilišnoj knjižnici označen brojem Rar 4525, uvezan u kožu s natpisom Preces catechesis Illyrice. Na kartici stavljenoj na početak napisano je: *Divkovich, Matja, Stank karstianski* (Christliche Lehre), Venedig, Bartolo Lignanni 1640. Mit 2 Holzschnitten, davon 1 wiederholt. Titel und Heiligenkalendar rot und schwarz gedruckt, 16nn. Bll. 414 ss. Klein 8 pergamentband der Zeit, 2.000,00 DM. Žalosno je pročitati cijenu našega neprocjenjivoga duhovnog i kulturnog blaga kojom se samo jedan čovjek obogatio a čitav hrvatski narod osiromašio. Zanimljivo je da je struktura ovoga *Nauka* ista kao onoga u knjižnici u Londonu. Naime, *Gospin plač* tiskan 1640. kao i *Abrahamovi verši*, zatim život sv. Katarine, tiskan 1641. godine, a *Počinju razlike molitve* 1640. kao i *Nauk karstianski* 1640. godine. To upućuje na zaključak da je isti sastavljač obaju navedenih primjeraka Divkovićeve *Nauka karstianskoga*.

Divković je 1616. godine objavio i *Beside*, čiji se primjerak ponovljenog izdanja nalazi u Veneciji, u knjižnici Marciana, upisan kao: Raro Veneto 724, Divković Matija, »Beside

nabranjanju Divkovićeve djela fra Ivan Franjo Jukić ništa ne govori o posljednjem izdanju iz 1846. godine. Usp. Ivan Franjo JUKIĆ, *Sabrana djela*, Knjiga II, »Svjetlost«, Sarajevo, 1973., str. 53.

svrhu Evandjelja Nedielnieh« (»Venezia Pezzana 1704. cm. 17, 5, 8, cc.10 nn.e 504, i I nn., coll.2 di righe 38, figg. (opera principale in caratteri bukvisci) 89485«).¹⁰

U knjižnici na Urbaniani nalazi se i ponovljeno izdanje Divkovićeve djela *Beside* označene brojem H9k32: Divković, Matija, *Beside* Divkovića svarhu evancelia nediclenih priko svega godišta koe *Beside* iz razlikneh diačkig knjiga privede, ipsisa; i složi bogoclubni Bogoslovac fra Matie Divković iz Jelašaka, 16 x 11cm, (10) + 1008 + (2) pp. Editore Ivan Filipović, tipografia di Nikola Pecan, Venezia, 1703–1704.

Navedeni primjerci Divkovićevih djela pokazuju da se njegova djela nalaze u brojnim europskim knjižnicama, a nepoznavanje te činjenice ukazuje na potrebu da se izradi znanstvena studija o svim njegovim sačuvanim primjercima.

»La lingua illirica et carattere illirico«

Potrebno je nešto reći i o tekstu koji autorica rada 'L'esemplare vaticano della Dottrina cristiana breve di Matija Divković' Sanela Mušija navodi u drugom dijelu bilješke. Budući da nisam jezikoslovac i da nisam mjerodavan govoriti o jeziku i slovima kojima je svoja djela pisao bosanski franjevac fra Mate Divković, ovdje ću iznijeti samo preslike dokumenata koje posjedujem i koji će, mislim, pridonijeti znanstvenoj raspravi o Divkovićeve jeziku.

Autorica tvrdi da se »riječi *hrvatski narod* ili *ilirski jezik* i *ilirska slova* ne pojavljuju nikada na naslovnica ili u posvetama u Divkovićevim djelima«. Suprotno iznesenoj tvrdnji, uputio bih autoricu Sanelu Mušiju samo da pročita *Copia* dozvole za tisak koja se nalazi nakon tumačenja Tabula u *Nauku karstianskom* iz 1611. godine i koju je izdalo Povjerenstvo Vijeća desetorice (Capi del Consiglio di Dieci). U toj dozvoli piše: »... nel Libro intitolato Istruzione Christiana in *lingua Illirica, & carattere Illirico* di Fra Mattheo de Bosna, & nel Libro intitolato i Miracoli della Madonna del medesimo Auttore, *nell'istessa lingua, & caratterere*«.

Nakon navedene dozvole za tisak Divkovićeve *Nauka karstianskog* i *Sto čudes* 1611. godine, nalazi se »Milost, i dopuštenje svietle; i plemenite gospode mnetacke«, gdje piše:

»Plemenita Gospoda poglavice Odvieća Oddeset koji suse podovu podpisali budući čuli, i razumieli od Gospode kojasa svarhu studia Odpadove, kakoe njim dumica skazala kojisu naovo određeni. Poštovani Otac iziskalac, i prigledalac Mnetacki, i G(ospodin) Ivan primenkom Maravelja skroviti pisac Odvieća Plemenite Gospode Mnetacke ova dva izuznaše, i vidieše dauknjigah, koese zovu nauk Karstianski pisan iezikom Slovinskiem; slovi sarpskiemi fra Matia Božnjanina. I uknjigah Odzlameniaa gospine istoga fra Matia istiem slovi; i usti iezik nebudući nise nahodeći ništo protiv zakonom I dostojnoe dase štampa, zato dopuštuemo dase može štampati uovomu gradu umnetcie.

Dano na 24. Ožujka na 1611. Poglavice Plemenitie Vieća Oddeset G. Konsstantin primenkom Renier. G. Rušier primenkom Rušieri. G. Lovren Gabrio na 1611. sedmi dan Travn

¹⁰ Usp. A. S. REVIGNAS, »La raccolta Praga di manoscritti e libri liturgici in caratteri cirilici«, u: *Accademie e Biblioteche d'Italia*, Anno XXIX (12 Nuova serie), N. 2 marzo-aprile 1961, Fratelli Pabombi-Editori, Roma, 105–114, ivi 114.

pripisana u knjige na sedamdeset i četvrti list. Ivan Karstitelj, primenom Breat. Skroviti pisac protiv Psostvam.

Barto Podrietlom Komino skroviti pisac prisvetlie vieća Oddeset.«

Nakon dozvole nalazi se »sviedočanstvo mnogo poštovanog Oca iziskaoca. I poštovanog G. Nikole naučitelja, koje vidio, prigledao ove knjige.« Naime, fra Ivan Božićko je »opći Iziskalac u Mnecie«, a naučitelj je pop Nikola Faranin Jurjević, koji je protupop Sv. Antonina u Mlecima i kanon u svetomu Petru od Patriarkata. Upravo oni su, naime, ustvrdili da je Divković svoje djela preveo »izdiačkoga uezika u uezik Slovinski, i slovi Sarpškiemi«. Zanimljivo je kako se u dozvoli za tisak Divkovićevih djela mletačka gospoda poziva na dozvolu za tisak koju je izdalo Poglavarstvo Vijeća desetorice (Capi del Consiglio di Dieci), gdje točno piše da je Divković svoj *Nauk karstianski* i *Sto čudesa* napisao »nella lingua illirica et carattere illirico«, a u središnjem dijelu preuzimaju mišljenje naučitelja popa Nikole Faranina i iziskaoca fra Ivana Božićka i na kraju ponovno navode članove Poglavarstva Vijeća desetorice koji su navedenu dozvolu potpisali.

U »Milosti i dopuštenju pripoštovanog Oca đenerala« od 13. siječnja 1611. piše da je Divković navedena djela preveo »izdiačkog uezika u uezik Slovinski«. I u Divkovićevoj posveti »plemenitom i visokom gospodinu Antunu Gargureviću Bošnjjaninu Izsaraieva« piše: »kóisam moiem ne iakiem životom, i slabom pametiu priveo izdiačkog uezika, i složio u naš uezik Slovinski. ... Naveliko urešenje uezika Slovinskoga«.

Kako sam već napisao, ovoj ću raspravi priložiti sve preslike izvornih dozvola za Divkovićeve katekizme koje se nalaze u Državnom arhivu (Archivio di Stato) u Veneciji, zatim preslike dokumenta u kojima se govori o odlaganju i čuvanju slova u Hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i sv. Tripuna kojima je Divković tiskao svoja djela i na kraju preslike naslovnica Divkovićevih djela, s napomenom da su preslike njegovih katekizama napravljene upravo u Vatikanskoj knjižnici. Navedeni dokumenti najvećim su dijelom objavljeni u citiranim radovima.

Dana 21. ožujka 1611. reformatori studija iz Padove¹¹ daju dozvolu za tisaknje *Nauka karstianskog* i *Sto čudesa* u kojoj piše:

»Noi Riformatori dello Studio di Padova infrascritti, havuta fede all' attestato dal R. Piovano di st. Antonino e dal sottoscritto Gio. Maraveglia col giuramento che simile nel libro intitolato Istruzioni in lingua illyrica e carattere illirico di fra Matheo de Bosnina, e nel libro intitolato Miracoli della Madonna del medesimo autore nella stessa lingua e carattere non si trova alcun cosa contraria alla s. fede o buoni costumi.«

»Mi, reformatori studija iz Padove, dolje potpisani, imajući povjerenje u prosudbu R. Piovana iz Sv. Antonina i potpisanog Gio. Meraveglia pod prisegom da se ne nalazi ništa što je protivno svetoj vjeri i dobrim običajima u knjizi naslovljenoj *Nauk karstianski* na ilirskom jeziku s ilirskim slovima i u knjizi *Čudesa Djevice* od istoga autora u istom jeziku i istim slovima.«

¹¹ Državni arhiv u Veneciji, *Reformatori del studio di Padova, N. 5 Libro de diversi memoriali di alcune Scritture intorno allo studio di Padova*, Busta 285, data 21. marzo 1611.

Dana 24. ožujka 1611. Poglavarstvo Vijeća desetorice¹² u Mlecima, na temelju iznesenog mišljenja reformatora studija iz Padove, daje dozvolu za tisak:

»Capi del Consiglio de Dieci, havuta fede dalli s. Riformatori del Studio di Padova per relazione a loro fatta dalli dui a questo deputati cioè del Reuer. P. Inquisitore, & del circonspetto secretario del Senato Gio. Maraveglia con giuramento, ... simile per il libro intitolato Instruptione christiana in lingua illirica, et carattere illirico di fra Mattheo da Bossina, et per il libro intitolato i Miracoli della Madonna dell medesimo autore, nella stessa lingua et carattere non si trova cosa contra le leggi, & è degno di stampa, concendono licentia, che possa essere stampato in questa Città«.

»Članovi Poglavarstva Vijeća desetorice, imajući povjerenje u izvješće koje su napisali reformatori studija iz Padove ... slično za knjigu Kršćanski nauk na ilirskom jeziku i ilirskim slovima fra Mate iz Bosne i za knjigu Čudesa B. Djevice istoga autora, napisano istim jezikom i slovima, ne nalazi se ništa protiv zakona, i dostojna je za tiskanje, dajemo dozvolu da se može tiskati u ovom gradu. 24. ožujka 1611. godine.«

Nisam mogao pronaći dobivenu dozvolu za tisak *Nauka karstianskog* 1616. i *Besida* 1616., koju su izdali Reformatori studija iz Padove, nego samo dozvolu Poglavarstva Vijeća desetorice.¹³

»Gli ecc(ellentissi)mi Capi dell'ecc(ellentissim)o Consiglio di Dieci infrascritti havuta fede dali sig(no)ri Reformatori del studio di Padova per relazione a loro fatta dei dui a questo deputati, cioè padre Inquisitor e del circospetto secretario del Senato Agostin (?) ... simile per il libro intitolato li Sermoni sopra le Domeniche et feste mobili di tutto l'anno, cominciando dalla prima domenica dell'Avento composti dal Rev. padre fra Matthio Bosnese di osservanti di s. Francesco, in lingua illirica, et carattere illirico; e medesimente nel libro intitolato la Dottrina christiana scritta parimente in lingua illirica et carattere illirico composta dal medesimo non si trova cosa contra le leggi et è meritevole di stampa concendono la licentia che possa essere stampata in questa città – lasciando fuori le parole fra li/con giuramento/. Data Die 2. augusti 1616«.

Članovi Poglavarstva Vijeća desetorice, dolje potpisani, imajući povjerenje u izvješće koje su napisali reformatori studija iz Padove za ... slično za knjigu naslovljenu *Predike* u nedjelje i pomične svetkovine mnogopoštovanog oca fra Mate iz Bosne, Reda manje braće sv. Franje, u ilirski jezik i ilirskim slovima, i isto za knjigu *Kršćanski nauk*, napisan jednako ilirskim jezikom i ilirskim slovima, koji je sastavio isti pisac, ne nalazi se stvar protivna zakonu i vrijedna je za tiskanje, daju dozvolu da se može tiskati u ovom gradu. (Izostavljajući riječi, između kojih /pod prisegom/). Dana 2. kolovoza 1616.«

Nakon što je Divković objavio svoja djela, on osobno svoj trud, slova koja je sam izlio i kojima je tiskao svoja djela, 1616. godine predaje Hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i sv. Tripuna u Veneciji na čuvanje. I sam Divković piše:

»Budući ia mnogo vremena stratio, i velik trud učinio izdielati za slovinski narod ovu štampu; zato želeći, i hotiući, da ne pogine, ostavljamu na postavu kumpanji, aliti brati Svetoga

¹² Državni arhiv u Veneciji, *Capi del consiglio de dieci, Notatorio n. 34 (1610.–1614)*, str. 63.

¹³ Državni arhiv u Veneciji, *Capi del consiglio de dieci, Notatorio n. 35 (1614.–1617)*, str. 19.

Iuria, koisu našega Iezika. Zato akobi tko hotio što štampati u slovinski iezik oviemi slovi, načiče slova, i lievke Umnetcie u Svetomu Iuriu u rečene bratie aliti kompanjie. U ovieh knjiga, i ostalieh, akoe komu odpotrebe možeih iskati. U Šibeniku. U Splietu. U Dubrovniku. U Banjoiluci; i u Sarajevu«.

Tragom tog citata, proučavao sam i pismohranu Hrvatske bratovštine sv. Jurja i sv. Tripuna u Veneciji kako bih možda pronašao lijevke ili neki drugi pisani trag o susretu Divkovića s članovima navedene bratovštine. Tako sam u pismohrani bratovštine u *Capitolaru* 1608.–1632., na str. 48 verso (naličje) pronašao zapisano:

»Havendo fatto portar il reverendo padre fra Mattio Divio de bozna Arzentina una casselletta piena di stampa in lingua illirica, et carattere illirico la quale si ritrova riposta nel santuario della scuola nostra, ricercando così esso reverendo padre fra Mattio che da questo honorando Capitolo sii datta auctorità di poter tenir essa casselletta nel detto luoco ove si ritrova al presente riposta.«

I još 2. listopada 1616., na generalnom kapitulu Hrvatske bratovštine sv. Jurja i sv. Tripuna ili škole di Schiavoni, koji je sazvan u prostorijama škole i na kojem je bilo prisutno 27 članova škole, piše dalje: »In virtù della parte presa nel Capitolo la settimana prossima passata in questo honoradno Capitolo di dover accettar la casselletta del reverendo padre Mattio Divio de Bozna Argentina, la quale è piena di stampa in lingua illirica perciò di nuovo esso reverendo padre fra Mattio ricerca et supplica le SS. VV. di concederli che detta casselletta li sii retornata sicome essa al reverendo padre fu consignata, & la parte si 27 N.«¹⁴.

Iz navedenih tekstova jasno je da fra Mate Divković ili kako se u Veneciji zove fra Mattio Divio, svoj jezik naziva ilirskim jezikom i slova ilirskim slovima, koja daje na čuvanje Hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i sv. Tripuna u Veneciji. Potrebno je imati na umu da se to događa početkom listopada 1616. godine, kada su već davno objavljena njegova prva djela *Nauka karstianskoga* i *Čudesna* 1611. godine.

Zaključak

Potrebno je imati na umu da u Divkovićevo vrijeme postoji ćirilička tipografija u Rimu¹⁵ i u Veneciji.¹⁶ Ćirilički je tisak dobro poznat povijesti ortografije u Veneciji, »ali nikada se nije pojavio niti u javnoj prodaji, niti u katalogima, niti u repertoarima antikvarijata«.¹⁷ Sigurno je ta tipografija i Divkoviću bila poznata, jer je Divković najvjerojatnije studirao u Veneciji, gdje je i tiskao svoja djela.

¹⁴ Arhiv Hrvatske bratovštine sv. Jurja i sv. Tripuna u Veneciji, *Capitolari* 1608.–1632., str. 48 verso.

¹⁵ V. PERI, »Caratteri e libri delle tipografie promosse a Roma dai papi per le lingue slave tra il XVI i il XVII secolo«, u: *Tre alfabeti per gli Slavi*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, 1985., str. 97–124.

¹⁶ V. MOSIN, »Il libro a stampa serbo dei secoli XV–XVII«, u: *Tre alfabeti per gli Slavi*, Biblioteca Apostolica Vaticana, Roma, 1985., str. 67–81.

¹⁷ Usp. A. S. REVIGNAS, »La raccolta Praga di manoscritti e libri liturgici in caratteri cirillici«, u: *Accademie e Biblioteche d'Italia*, Anno XXIX (12 Nuova serie), N. 2 marzo-aprile 1961, Fratelli Pabobmi-Editori Roma, 1961., str. 105–114. Giuseppe Praga, knjižničar, povjesničar i poznavatelj hrvatskih dokumenata u Veneciji, uvrstio je Divkovićeve *Beside* u ćiriličku grupu, tzv. rusku grupu (il gruppo russofono) kao: »un volume stampato a Venezia nel 1704 da N. Pezzano nei rarissimi caratteri cirillici bosniaci per cattolici o bukvici«.

Dakle, želio bih još jedanput istaknuti da su Divkovićeви katekizmi u Vatikanskoj knjižnici već bili poznati znanstvenoj javnosti prije objavljivanja rada *L'eseplare vaticano della Dottrina cristiana breve di Matija Divković* Sanele Mušije te da bosanskom franjevcu fra Mati (Matiji) Divkoviću nisam atribuirao ništa što on nije napisao, što je jasno vidljivo iz priloženih dokumenata.

Divković svoja djela piše »slovinskim iezikom«, »našiem iezikom«, »pravim i istinitim slovinskim iezikom kojim se govori u Bosni« (Divković, *Nauk karstianski*, 1611., str. 42–43). U svim molbama i dozvolama nadležnih vlasti fra Mate Divković piše da su njegova djela napisana »ilirskim jezikom i ilirskim slovima«, koja na kraju i ostavlja Hrvatskoj bratovštini. U Divkovićevo vrijeme tako se naime naziva hrvatski jezik u Dubrovniku i u ostalim dijelovima Hrvatske, a pojam »ilirski« označavao je ilirske zemlje Dalmaciju, Hrvatsku, Bosnu i Slavoniju. Tako, primjerice, u buli »Sapientiam sanctorum«, kojom papa Siksto V. utemeljuje Hrvatski zavod sv. Jeronima 1489. godine u Rimu, piše da se za prebendara biraju »personas idoneas dictae nationis illyricae, seu alias etiam prigenas, eiusdem tamen illyricae linguae et idiomatis«. ¹⁸ Nadam se da će ovaj skromni prilog pridonijeti znanstvenoj raspravi o fra Mati Divkoviću i njegovim djelima.

¹⁸ Usp. Josip BURIC, »Kanonici hrvatskog kaptola sv. Jeronima u Rimu (1589–1901)«, u: *Radovi Hrvatskog povijesnog instituta u Rimu*, svezak III-IV, Rim, 1971., str. 95; Dominik MANDIĆ, *Etnička povijest Bosne i Hercegovine*, Hrvatski povijesni institut, Rim, 1967., str. 309–311; 315–317.